

EDYCJA SPECJALNA SERII
ŚWIATŁO I CIEMNOŚĆ

**POLSKIE
TRADYCJE
EZOTERYCZNE**

1890-1939

**ŹRÓDŁA
I DOKUMENTY**

Tom IV

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

POLSKIE
TRADYCJE
EZOTERYCZNE
1890-1939

EDYCJA SPECJALNA SERII
ŚWIATŁO I CIEMNOŚĆ

POLSKIE
TRADYCJE
EZOTERYCZNE
1890–1939

ŹRÓDŁA
I DOKUMENTY

Tom IV

*pod redakcją
Diany Oboleńskiej*

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2019

Recenzent
prof. dr hab. Zbigniew Pasek

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

Na okładce ilustracja
François Béroalde de Verville *Songe de Poliphile* (1600 r.)

Redakcja serii
Monika Rzczycka

Redakcja Wydawnictwa
Katarzyna Ambroziak

Skład i łamanie
PRACOWNIA

LABORATORIUM
NIEDOGMATYCZNEJ
DUCHOWOŚCI

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Publikacja sfinansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa
Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach
2016–2019: „Kultura polska wobec zachodniej filozofii ezoterycznej w latach
1890–1939” (0186/NPRH4/H2b/83/2016)

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-888-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax + 48 58 523 11 37, tel. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
Księgarnia internetowa www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49; fax 58 551 05 32

SPIS RZECZY

Uwagi redakcyjne	11
Wykaz skrótów	11
Diana Oboleńska, „Każdy wiek wielki miał prawdy ołtarze” – o źródłach i dokumentach polskich ezoteryków	14

TEOZOFIA

Izabela Trzcńska, Dzieje polskiej teozofii w dokumentach z lat 1909–1933	27
I. Polskie Stowarzyszenie Teozoficzne.	30
1. List Kazimierza Stabrowskiego do A. Gagarina, 15 lipca 1909 r.	30
2. List A. Gagarina do członków Polskiego Stowarzyszenia Teozoficznego, 7 października 1909 r.	33
3. List A. Gagarina do Kazimierza Stabrowskiego, 2 grudnia 1909 r.	36
II. Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim	39
1. Statut Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim, 1919 r.	39
2. Dr Drzewiecki, Okkultystyczne wpływy pokarmów mięsnych, 1921 r.	43
3. Zgromadzenia Teozoficzne, 1927 r.	47
III. Polskie Towarzystwo Teozoficzne w latach 1921–1933	48
1. Statut Polskiego Towarzystwa Teozoficznego, 1921 r.	48
2. O celach Towarzystwa Teozoficznego, 1921 r.	55
3. Regulamin zewnętrzny Ogniska Czynu, 1921 r.	59

4. Ankieta Ogniska Czynu 61
5. Regulamin Ogniska radomskiego przyjęty
17 kwietnia 1924 r. w kole radomskim przy
związaniem Ogniska 62
6. Teozof a naród, 1924 r. 63
7. Protokół dorocznego zjazdu P[olskiego]
T[owarzystwa] T[eozyficzno], maj 1925 r. . . . 65
8. O kolonii letniej Polsk.[iego] Tow.[arzystwa]
Teozoficznego, 1925 r. 71
9. Zakon Gwiazdy na Wschodzie, 1928 r. 77
10. Liturgia Liberalnego Kościoła Katolickiego,
1929 r. 78
11. Anna Besant, Modlitwa pokoju, 1932 r. 81
12. List okrężny Eweliny Karasiówny do członków
Polskiego Towarzystwa Teozoficznego
po śmierci Annie Besant, 1933 r. 82

ANTROPOZOFIA

- Monika Rzeczycka, Katarzyna Arciszewska-
-Tomczak, Diana Oboleńska, Dzieje polskiej
antropozofii w dokumentach z lat 1913–1938 87
- I. Ruch antropozoficzny na ziemiach polskich w latach
1913–1923 91
1. Rzut zasad Towarzystwa Antropozoficznego,
1913 r. 91
  2. List Henryka Kunzeka do dr. Rudolfa Steinera,
9 grudnia 1917 r. 96
  3. List Henryka Kunzeka do dr. Rudolfa Steinera,
1918 r. 98
  4. Historia ruchu antropozoficznego we Lwowie,
1924 r. 100
  5. List Luny Drexler do dr. Rudolfa Steinera,
28 września 1923 r. 104
- II. Polskie Towarzystwo Antropozoficzne
w latach 1923–1938 106
1. List Luny Drexler do Zarządu Powszechnego
Towarzystwa Antropozoficznego w Dornach,
19 grudnia 1923 r. 106

---

2. Dokumenty rejestrowe Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego, 1924 r.	108
2.1. Pismo Tymczasowego Zarządu Lwowskiego Koła Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego do Dyrekcji Policji we Lwowie, 2 kwietnia 1924 r.	108
2.2. Pismo w sprawie założycieli Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego, 14 kwietnia 1924 r.	110
2.3. Statut Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego (Koło miejscowe we Lwowie), 1924 r.	112
2.4. Pismo założycieli Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego (Koło Lwowskie) w sprawie pełnienia dokumentów, 15 maja 1924 r.	119
2.5. Upoważnienie Zarządu Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego w Krakowie do założenia koła PTA we Lwowie, 19 maja 1924 r.	120
2.6. Potwierdzenie rejestracji Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego (Koło Lwowskie), 25 maja 1924 r.	121
2.7. Statut Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego, 1929 r.	123
3. O pracy w Kole Krakowskim Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego od października 1925 r. do lutego 1927 r.	127
4. Sprawozdanie Warszawskiego Koła Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego na dzień 5 marca 1927 r.	133
5. Program Zjazdu Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego, Warszawa 23–29 października 1929 r.	136
6. Faksymile kart członkowskich, biletów wstępu na wykłady, zaproszeń z lat 1913–1929	139

7. Sprawozdanie z działalności PTA
w latach 1931–1932. 143
8. Komunikat I, listopad 1938 r. 148

SPIRYTYZM I MEDIUMIZM

- Anna Mikołajko, Religijne i naukowe interpretacje
zjawisk spirytystycznych 163
1. Ks. Adam Kacper Jakubowski, Kilka uwag
w zastosowaniu do obrotów stołowych, wypukiwań
i magnetyzmu zwierzęcego, 1853 r. 167
  2. Bronisław Trentowski, O harcach i bredniach
duchów stołowych, 1853 r. 175
  3. Julian Ochorowicz, Kwestya „medyumizmu”,
1897 r. 192
  4. Ludwik Krzywicki, Medyumizm, 1894 r. . . . 208
  5. Ks. Władysław Michał Dębicki, Koniec
wieku XIX-go pod względem umysłowym.
Charakterystyka znamion szczególnych, 1895 r. . 220

INNE FORMACJE EZOTERYCZNE

- Agata Świerzowska, Projekty przemiany
człowieka, ludzkości, świata 235
- I. Agata Świerzowska, Ognisko Badań
Ezoterycznych i Metapsychicznych (OBEiM) 239
1. Mieczysław Geniusz, Ognisko Badań
Ezoterycznych i Metapsychicznych, 1910 r. . . 241
  2. Mieczysław Geniusz, „Celem światów
szlachetnienie”. Wezwanie Zwolenników
zawiązania Sieci Ezoterycznej (SE) i założenia
Ogniska Badań Ezoterycznych
i Metapsychicznych (OBEiM), 1912 r. 245
  3. Zarys Ustaw Sieci Ezoterycznej (SE) i Ognisk
Badań Ezoterycznych i Metapsychicznych
(OBEiM), 1912 r. 253
  4. Agata Świerzowska, Komentarz z epoki:
List Wincentego Lutosławskiego
do Mieczysława Geniusza, 12 czerwca 1914 r. . 261

II. Agata Świerzowska, Bractwo Odrodzenia Narodowego (BON)	266
1. List Józefa Chobota do Wincentego Lutosławskiego, 18 maja 1921 r.	269
2. Józef Chobot, BON. Do Sióstr i Braci w Narodzie!, 1925 r.	276
3. Statut Bractwa Odrodzenia Narodowego, 1925 r.	279
4. Józef Chobot, Program praktyczny BON, 1925 r.	294
III. Agata Świerzowska, Towarzystwo Metapsychiczne (Parapsychiczne) im. Juljana Ochorowicza we Lwowie.	302
1. Józef Świtkowski, Co oznaczają zjawiska parapsychiczne, 1937 r.	306
2. Statut Towarzystwa Metapsychicznego im. Juljana Ochorowicza we Lwowie, 1924 r.	315

MASONERIA

I. Tadeusz Cegielski, Początki i uznanie Wielkiej Łoży Polski Polacy Zjednoczeni	333
1. List Andrzeja i Mieczysława Bartoszkiewicza, 15 maja 1923 r.	338
2. Aneks: Odrodzenie Wolnomularstwa w Polsce niepodległej	340
3. Uznanie Stowarzyszeń/Potęg Masońskich – Wielka Łoża Narodowa Polski	341
3.1. Dekret Rady Najwyższej 33° RSDU Polski uznający Wielką Łożę Narodową Polski Polacy Zjednoczeni, 15 października 1924 r.	342
3.2. Wielka Łoża Narodowa Polski do Wielkiej Łoży Włoch w sprawie odwołania dyplomu uznania wystawionego dla WLNP przez tę obediencję w dn. 1 października 1921 r. ze względu na uzyskanie dyplomu	

od Rady Najwyższej, 24 listopada 1924 r.	344
3.3. Wielka Loża Narodowa Polski Polacy Zjednoczeni do Wielkiego Wschodu Belgii, 18 grudnia 1925 r.	346
3.4. Wielka Loża Francji do Wielkiego Wschodu Belgii w sprawie uznania Wielkiej Loży Narodowej Polski, 14 września 1925 r.	350
3.5. AMI do Wielkiego Wschodu Belgii w sprawie uznania Wielkiej Loży Narodowej Polski, 5 listopada 1925 r.	352
3.6. Wielka Loża Narodowa Polski do Wielkiego Wschodu Belgii w sprawie regularności polskiej obediencji, 3 lipca 1925 r.	354
II. Tadeusz Cegielski, Podstawy programowe Wielkiej Loży Polski Polacy Zjednoczeni, później: Wielkiej Loży Narodowej Polski	357
1. Statut Ogólny Związku W[olnych] M[ularzy], fragment, około 1920 r.	359
2. Konstytucja Wielkiej Loży Narodowej Polacy Zjednoczeni, fragment, Warszawa 1928 r.	363
III. Tadeusz Cegielski, Rytuály Wielkiej Loży Narodowej Polski	373
1. „Vademecum” dla Ucznia, fragment, około 1928 r.	374
2. Rytuál i nauka Loży Mistrzów Tajnych, IV Stopnia Wolnomularstwa Obrządku RSDU, fragmenty	397
Spis ilustracji	414
Indeks osób	417

UWAGI REDAKCYJNE

Aby ułatwić identyfikację postaci pojawiających się w rozdziałach niniejszego tomu, przy pierwszym przywołaniu każdej z nich po imieniu i nazwisku oraz ew. pseudonimie podajemy rok urodzenia i śmierci. Nie podano ich jedynie tam, gdzie ustalenie tych danych nie było możliwe na obecnym etapie badań.

WYKAZ SKRÓTÓW

AAG	Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft (Powszechne Towarzystwo Antropozoficzne)
Archiwum Nauki PAN i PAU	Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie
BUP	Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu
GA * (np. GA 18)	oznaczenie dzieł Rudolfa Steinera w zbiorach Goetheanum Archiv w Dornach
PTA	Polskie Towarzystwo Antropozoficzne
PTT	Polskie Towarzystwo Teozoficzne, w źródłach także P.T.T.
RSA	Rudolf Steiner Archiv w Dornach
TA	Towarzystwo Antropozoficzne
TS Adyar	Theosophical Society International Headquarters w Adyarze
TT	Towarzystwo Teozoficzne

Skróty związane z polskimi formacjami ezoterycznymi

BON	Bractwo Odrodzenia Narodowego
OBEiM	Ognisko Badań Ezoterycznych i Metapsychicznych, w źródłach z epoki funkcjonują różne formy zapisu tego skrótu,

	obok przyjętej w niniejszym tomie, także O.B.E.i M., O.B.E.I M., a nawet O · B · E · I · M)
SE	Sieć Ezoteryczna OBEiM, w źródłach także S.E.
KE	Koło Ezoteryczne OBEiM, w źródłach także K.E.
KP	Koło (Ezoteryczne) Powiatowe OBEiM, w źródłach także K.P.
KO	Koło (Ezoteryczne) Okręgowe OBEiM, w źródłach także K.O.
OW	Ognisko (Ezoteryczne) Wojewódzkie OBEiM, w źródłach także O.W.

Skróty i znaki związane z formacjami wolnomularskimi

AGOdB	Archives Grand Oriente de Belgique (Archiwa Wielkiego Wschodu Belgii), w źródłach także A.G.O.d.B
AMI	Association Maçonnique Internationale (Międzynarodowe Stowarzyszenie Wolnomularskie z siedzibą w Genewie), w źródłach także A.M.I.
CEDOM	Le Centre d'études et de documentation maçonniques (Centrum Badań i Dokumentacji Wolnomularskiej), w źródłach także C.E.D.O.M.
GOdB	Grand Orient de Belgique (Wielki Wschód Belgii), w źródłach także G.O.d.B.
RSDU	Ryt (Obrządek) Szkocki Dawny Uznaný, w źródłach także R.S.D.U.
WLNP	Wielka Loża Narodowa Polski, w źródłach także W.L.N.P.
WLP	Wielka Loża Polski, w źródłach także W.L.P.
WLW	Gran Loggia d'Italia (Wielka Loża Włoch), w źródłach także W.L.W.

- ∴ trzy punkty ułożone w trójkąt umieszcza się w wolnomularskich dokumentach po wielkich literach (bez spacji) dla wskazania, że litery te są inicjałami tytułu wolnomularskiego lub terminu w masonerii, np. G∴ M∴ dla Wielkiego Mistrza lub G∴ L∴ dla Wielkiej Loży; nie jest to symbol, lecz znak abrewiatury, czyli skrót zastępujący słowo lub frazę
- A∴ L∴ G∴ D∴ G∴ A∴ D∴ I'U∴ A La Gloire Du Grand Architecte de l'Univers (Na Chwałę Wielkiego Budowniczego Świata)
- B∴ Brat Wolnomularz
- BB∴ Bracia Wolnomularze
- E.V. Era Vulgaris (czas profański)
- L∴ E∴ F∴ Liberté Egalité Fraternité (Wolność Równość Braterstwo)
- Na W∴ Warszawy na Wschodzie Warszawy
- N∴ C∴ W∴ B∴ Ś∴ Na Chwałę Wielkiego Budowniczego Świata
- W∴ W∴ Wielki Wschód
- WW∴ CC∴ BB∴ Wielce Czcigodni Bracia Wolnomularze

DIANA OBOLEŃSKA

Uniwersytet Gdański

„KAŻDY WIEK WIELKI MIAŁ PRAWDY
OŁTARZE”¹ – O ŹRÓDŁACH I DOKUMENTACH
POLSKICH EZOTERYKÓW

1.

Czwarty tom studiów poświęconych polskim tradycjom ezoterycznym jest zbiorem materiałów źródłowych z lat 1853–1938, opatrzonych naukowymi komentarzami. Dokumenty zostały podzielone tematycznie i opracowane przez badaczy specjalizujących się w problematyce różnych nurtów zachodniego ezoteryzmu, takich jak teozofia, antropozofia, spirytyzm i mediumizm, formacje ezoteryczne poza głównymi prądami oraz wolnomularstwo. Różnorodność źródeł, a także metodologii stosowanych przy ich opracowywaniu sprzyjała stworzeniu unikalnego wyboru tekstów, stanowiących reprezentację złożonego zjawiska, jakim był polski ezoteryzm drugiej połowy XIX i pierwszych dekad XX w.

Żeby lepiej naświetlić specyfikę niektórych tradycji, a także ich konteksty historyczne, zakres czasowy tomu czwartego został nieco rozszerzony w stosunku do projektu, w ramach którego powstał. Już od połowy XIX stulecia kształtowały się bowiem na ziemiach polskich podstawy ideowe spirytyzmu i mediumizmu, dlatego zdecydowaliśmy się na włączenie do niniejszej publikacji materiałów źródłowych bezpośrednio związanych z tym zjawiskiem.

Zgromadzone archiwalia są zróżnicowane zarówno pod względem gatunkowym, jak i treściowym. Wynika to z dwóch perspektyw obranych przez badaczy. Z jednej strony, projekt pt. „Kultura polska wobec zachodniej filozofii ezoterycznej

---

¹ Cytat z *Króla Ducha* Juliusza Słowackiego.

w latach 1890–1939” z założenia był pomysłem interdyscyplinarnym oraz transdyscyplinowym². Jego celem było przeprowadzenie wielostronnych i możliwie głębokich badań polskiego ezoteryzmu przy pomocy różnych metod i strategii. Taka perspektywa została zachowana także w tym tomie źródeł. Kierunki ścieżek badawczych wyznaczyły krótkie wstępy, poświęcone dokumentom, należącym do określonych nurtów polskiego ezoteryzmu. Drugą perspektywę zdeterminowało kryterium reprezentatywności zebranych materiałów, skomponowanych w taki sposób, aby tworzyły one spójną ideową całość, która mocą oryginalnej wypowiedzi dopełnia eseje zamieszczone w trzech poprzednich tomach: 1. *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. Teozofia i antropozofia*; 2. *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. Formacje, ludzie, idee*; 3. *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. Masoneria*. Układ poszczególnych części w tym tomie: *Teozofia, Antropozofia, Spirytyzm i mediumizm, Inne formacje ezoteryczne, Masoneria*, odzwierciedla strukturę obowiązującą w całej czterotomowej edycji.

Nurty ezoteryczne reprezentują tu różne typy materiałów źródłowych, takie jak: pisma założycielskie (statuty, regulaminy, zbiory zasad, dokumenty rejestrowe, ustawy, dekrety, konstytucje) czy dokumenty sprawozdawcze (notatki z posiedzeń, komunikaty, protokoły, sprawozdania, programy zjazdów, pisma okólne) oraz korespondencja organizacyjna, np. pisma pomiędzy wolnomularskimi lożami i obediencjami. Te dość surowe urzędowe formy uzupełnia korespondencja członków stowarzyszeń, a także artykuły prasowe, wpisujące się w konteksty poszczególnych nurtów, jak np. publikacja dra Józefa Drzewieckiego *Okkultystyczne wpływy pokarmów mięsnych*, związana z propagowanym przez teozofów wegetarianizmem czy artykuły księży katolickich, podejmujących problem spirytyzmu w świetle nauk Kościoła. Wśród prezentowanych dokumentów zwracają uwagę również unikalne instrukcje, przeznaczone dla członków

---

² Zgodnie z definicją Ryszarda Nycza transdyscyplinowość opiera się na tzw. *case study*, czyli studiach przypadku, których założeniem są wielowymiarowe analizy złożonych, konkretnych i realnych zjawisk. Zob. *idem, Antropologia literatury – kulturowa teoria literatury – poetyka doświadczenia*, „Teksty Drugie” 2007, nr 6, s. 43.

formacji oraz opisy rytuałów (np. fragmenty liturgii Liberalnego Kościoła Katolickiego czy rytuałów masonskich).

Teksty publikowane w niniejszym tomie dopełniają faksymile rzadkich dokumentów, włączone ze względu na ich wartość poznawczą. Są tu m.in. reprodukcje kart członkowskich³, należących do Jerzego Lilientala – uczestnika międzynarodowego ruchu antropozoficznego i członka niezależnego warszawskiego koła tej formacji kierowanego przez Jadwigę Siedlecką, a także potwierdzenie wniesienia przez polskiego antropozofa półrocznej opłaty członkowskiej w wysokości 50 franków szwajcarskich. Wśród tych reprodukcji jest też zaproszenie do warszawskiego Teatru Ateneum na pokaz antropozoficznej eurytmii oraz bilet wstępu na wykłady Rudolfa Steinera na nazwisko polskiej antropozofki Jadwigi Steinbock. Nieco dalej, w rozdziale zawierającym dokumenty związane z działalnością formacji ezoterycznych spoza głównego nurtu, znajdują się reprodukcje listu Józefa Świtkowskiego do profesora Kazimierza Twardowskiego; pierwsza i ostatnia strona statutu Towarzystwa Parapsychicznego im. Juljana Ochorowicza we Lwowie; sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia Członków tej formacji; strony tytułowe broszur wydanych przez Mieczysława Geniusza: *Ognisko Badań Ezoterycznych i Metapsychicznych* oraz „*Znaj siebie samego*”. Zamieszczone faksymile mają nie tylko przybliżyć formę niektórych dokumentów i poszerzyć kontekst o wizualną symbolikę wybranych nurtów ezoterycznych, ale przywołać także ducha epoki.

Treści materiałów źródłowych w języku polskim zostały uwspółcześnione pod względem gramatycznym i ortograficznym, niekiedy także leksykalnym, staraliśmy się jednak zachować ich niepowtarzalny styl, czasem nawet kosztem zgodności z obecnie obowiązującą normą językową (np. w wyróżniającym się

³ Warto dodać, że są to wyjątkowo rzadkie dokumenty. Zgodnie z obyczajem przyjętym w Towarzystwie Antropozoficznym po odejściu uczestnika tego ruchu z organizacji lub po jego śmierci karty członkowskie powinny być trafić do siedziby stowarzyszenia, gdzie je niszczone (według relacji Steffena Dirschki, pracownika Goetheanum Dokumentation Archiv w Dornach). Karty członkowskie Jerzego Lilientala zachowały się w dokumentach Jadwigi Siedleckiej, przewodniczącej koła, którego Liliental był członkiem.

stylistycznie tekście *O harcach i bredniach duchów stołowych* Bronisława Trentowskiego). Pozostawiliśmy także odautorskie wyróżnienia słów lub zdań. Tytuły dokumentów i dzieł w języku polskim zachowaliśmy w oryginalnym zapisie, tak by czytelnicy bez kłopotu mogli odnaleźć je w zbiorach archiwów i bibliotek. Zapis skrótów nazw organizacji i grup ezoterycznych został ujednolicony w całej edycji, a w ich wykazie podaliśmy także inne warianty zapisu spotykane w źródłach. Miejsca wymagające dodatkowych objaśnień dopełniono naukowymi komentarzami w przypisach lub nawiasach kwadratowych. Źródła niemiecko- i francuskojęzyczne, związane odpowiednio z antropozofią i wolnomularstwem, przetłumaczyły na język polski członkinie zespołu, Katarzyna Arciszewska-Tomczak i Dorota Mackenzie, z zachowaniem koniecznej staranności leksykalnej, która pozwoliła ocalić w przekładach specyficzny styl, obowiązujący w danym środowisku.

Pomimo że niektóre ze znajdujących się w tym tomie tekstów były już wcześniej publikowane – np. w przedwojennych periodykach – zostały zamieszczone tu ponownie ze względu na ich znaczenie dla rozwoju danej formacji czy środowiska oraz dlatego, że do większości z nich dostęp jest obecnie ograniczony – oryginały znajdują się w zbiorach specjalnych polskich archiwów i bibliotek. Niektóre dokumenty, takie jak np. statuty towarzystw, z reguły były opublikowane przed wojną, ale w bardzo małych nakładach, wyłącznie na potrzeby członków stowarzyszeń, a zatem nigdy nie trafiły do szerszego obiegu czytelniczego. Należy jednak podkreślić, że większa część przedstawionych w tym tomie dokumentów jest publikowana po raz pierwszy. Co więcej, jest to w ogóle pierwsza edycja naukowa, obejmująca tak bogaty i różnorodny zbiór polskich archiwaliów ezoterycznych oraz źródeł, związanych z ezoteryzmem przed 1939 r., która – mamy nadzieję – przyczyni się do dalszego rozwoju badań w tym zakresie.

2.

Kwerendy prowadzone w ramach projektu obejmowały nie tylko polskie archiwa państwowe, biblioteki i muzea (w Warszawie, Krakowie, we Wrocławiu, w Katowicach, Gdańsku, Chrzanowie

i Ciężeniu)⁴, ale także zbiory, znajdujące się w rękach prywatnych, których właściciele niejednokrotnie zastrzegali anonimowość. Okazało się również, że materiały związane z polskim ezoteryzmem znajdują się za granicą, co zaprowadziło członków zespołu do archiwów w Berlinie, Dornach, Paryżu, Londynie, Amsterdamie, Rzymie, Moskwie, Sankt-Petersburgu, we Lwowie, w Ludzy na Łotwie, Wilnie, Kownie, a także w Adyarze, Tiruvannamalai i Kullu w Indiach. Mimo iż wiele dokumentów uległo zniszczeniu lub zaginęło, czemu sprzyjała burzliwa historia XX w., pozyskane materiały pozwoliły wstępnie zrekonstruować faktografię i dynamikę rozwoju rozmaitych nurtów polskiego ezoteryzmu. Tom czwarty prezentuje zaledwie ułamek zgromadzonych archiwaliów, część znalezisk obecnie jest opracowywana i przygotowywana do kolejnych publikacji.

Warto dodać, że najbardziej poszukiwane przez członków zespołu były dokumenty osobiste: listy, wspomnienia, pamiętniki, dzienniki, notaty i fotografie. Jest to kategoria świadectw o wyjątkowym znaczeniu dla naszych badań, ponieważ pozwalają one zrekonstruować ewolucje światopoglądowe ezoteryków, ich lektury i inne źródła inspiracji, a także odtworzyć sieć relacji panujących zarówno w środowiskach ezoterycznych, jak i na styku tych grup ze światem zewnętrznym, np. z przedstawicielami polskich środowisk twórczych.

Niestety, ocalały nieliczne archiwalia tego rodzaju. W czasie dwóch wojen światowych uległo zniszczeniu lub rozproszeniu wiele prywatnych archiwów polskich okultystów. Ich dokumenty osobiste, które udało się odnaleźć, należą więc do naszych najcenniejszych odkryć. Nie zdecydowaliśmy się jednak na ich opublikowanie w tym tomie ze względu na specyfikę tych tekstów, wymagających innego podejścia badawczego i znacznie szerszego komentarza naukowego, na jaki tu zabrakłoby miejsca. Należą do nich np. materiały związane z działalnością teozofów na Śląsku Cieszyńskim czy prywatne listy artystek Amalii Luny Drexler i Elżbiety Dziubaniuk do Marii Steiner von Sivers (żony

⁴ Szerzej na ten temat zob. M. Rzeczycka, I. Trzcinińska, *Przedmiot i metody badań nad ezoteryzmem w kontekście polskim* [w:] *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939*, t. 1: *Teozofia i antropozofia*, red. *iidem*, Gdańsk 2019, s. 33–35 (seria „Światło i Ciemność”).

Rudolfa Steinera, twórcy antropozofii), odnalezione w Dornach w Szwajcarii. Równie interesująca jest rodzinna korespondencja Jadwigi i Franciszka Siedleckich, pochodząca z okresu udziału tego artystycznego małżeństwa w budowie Goetheanum w latach 1914–1920.

Bez wątpienia bardzo cennym odkryciem są listy i karty pocztowe Wincentego Lutosławskiego kierowane do Steinera w latach 1909–1915, a także zeszyty wspomnień galicyjskiej rzeźbiarki Zofii Baltarowicz-Dzielińskiej, która została antropozofką we wczesnych latach dwudziestych, w okresie tworzenia polskich struktur Towarzystwa Antropozoficznego. Te wspomnienia posiadają dodatkowy walor poznawczy, gdyż ich autorka spisała je w okresie, kiedy rozstała się z antropozofią, a jej poglądy na filozofię Steinera oraz na polskie środowisko antropozoficzne były bardzo krytyczne. Wspomnienia Baltarowicz-Dzielińskiej opisują codzienne życie antropozofów, a także świat idei, którymi żyli. Polemiczny charakter tego dokumentu pozwolił na zrozumienie intelektualnego klimatu, związanego nie tylko z recepcją antropozofii, ale w ogóle nurtów ezoterycznych w przedwojennej Polsce. Ten cenny materiał udostępniła członkom zespołu Iwona Demko, badaczka twórczości Baltarowicz-Dzielińskiej z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, autorka monografii o lwowskiej artystyce⁵. Z kolei rodzina wspomnianej Luny Drexler udostępniła swoje bezcenne zbiory (rzeźby, które mogliśmy sfotografować, liczne zdjęcia i dokumenty). Dzięki nim powstaje monografia o tej wybitnej polskiej artystyce-antropozofce. Do publikacji przygotowywane są również wspomnienia kardiochirurga Leona Manteuffla-Szoega, poświęcone rosyjskiemu antropozofowi Aleksandrowi Pozzo i warszawskiemu środowisku antropozofów, wśród których Rosjanin spędził siedem lat przed wybuchem II wojny światowej. Ten dokument pochodzi z prywatnego archiwum Wandy Chrzanowskiej, eurytmistki i reżyser teatralnej, mieszkającej w Szwajcarii.

⁵ I. Demko, *Zofia Baltarowicz-Dzielińska: pierwsza studentka Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*, Kraków 2018.

Niniejsza publikacja to czwarty tom specjalnego wydania serii „Światło i Ciemność”, ukazującego się pod wspólnym tytułem *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939*. Cykl obejmuje studia na temat dziejów polskiego ezoteryzmu, poczynawszy od schyłku XIX wieku aż po wybuch II wojny światowej. Intencją jego autorów było przedstawienie najważniejszych aspektów działalności polskich przedwojennych środowisk ezoterycznych. Te pionierskie, zespołowe badania, prowadzone w latach 2016–2019, były możliwe dzięki grantowi Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki.

Czwarty tom edycji, *Źródła i dokumenty*, zawiera naukowo opracowany wybór tekstów, które dopełniają studia prezentowane w poprzednich trzech tomach. Najczęściej są to materiały wcześniej niepublikowane lub trudno dostępne. W imponującym pod względem objętości i zawartości zbiorze archiwaliów pozyskanych podczas badań nad polskim ezoteryzmem starano się zmieścić nie tylko najważniejsze dokumenty statutowe czy teksty programowe, lecz także materiały możliwie najpełniej ilustrujące wielowymiarowość tego zjawiska.

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-888-7